

КАСПИЙ ҚОҒАМДЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАСПИЙСКИЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ

**АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ
ЖАҒДАЙЛАРЫНДА АДАМНЫҢ
ҚУҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН
ҚОРҒАУ**

(Алматы, 10 желтоқсан 2012 ж.)

*Жас ғалымдар мен студенттердің
конференциясы*

**ЗАЩИТА ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА
В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ
ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА**

(Алматы, 10 декабря 2012 г.)

*Межвузовская научно-практическая
конференция молодых ученых и студентов*

Саясатқа еркін араласудың алғы шарттарының тағы бірі – саяси, құқықтық факторлар. Міне солар демократиялық тәртіпті, қоғамда демократиялық саяси мәдениет басымдығын, билік құрылымдарын құқықтық тұрғыдан қамтамасыз ету саяси басқарушылық шешімдерді қабылдап, жүзеге асыру қажет. Саяси салада да қарама-қайшылықтар аз емес. Мысалы, демократиялық даму жолындағы саяси-ұйымдастырушылық шаралар (сайлау жүйесінің өзгеруі т.б.) мен қоғамда басым болып отырған саяси мәдениет деңгейінің төмендегі арасындағы қарама-қайшылық және т.б.

Саяси салғырттықтың көпшілігі халықтың әлеуметтік жағдайларындағы қиыншылықтарға байланысты екендігі анықталып отыр.

Әдетте, саяси партиялардың ықпалында болатындар бірінші кезекте мемлекеттік қызметкерлер, олардан кейін бюджет саласындағы қызметкерлер. Бүгінгі күні қазақстандық саяси партиялардың құрамы көбінесе дәл осы екі топ өкілдерінен тұратыны белгілі, бірақ олар ерікті негізде ме әлде міндеттеу, қысымшылық негізде ме? – деген тағы бір үлкен мәселе бар. Ал жұмыссыздар, үй шаруасындағы әйелдер, студенттер арасындағы саяси партиялар қызметіне деген қызығушылық өте төмен, тіптен жоқтың қасы. Саясатқа тартылатындарлы аймақтық белгілері мен әр түрлі ұлт өкілдері ретінде қарастыратын болсақ, Солтүстік, Шығыс, Орталық аймақтарда өкілдерінің 36,5%-ы партия бағдарламаларымен таныстығы әртүрлі болып келеді. Солтүстік және Шығыс аймақ өкілдері Оңтүстік және Батыс аймақ өкілдерімен салыстырғанда саяси партия бағдарламаларымен көбірек таныс. Ал партия мүшелерінің ұлттық белгілері де сондай екені белгілі болып отыр.

Саяси құқық азаматтардың мемлекет пен қоғам істерін басқаруға қатысу мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді. Сөз, баспасөз, ар-ождан еркіндігі, ақпарат алу құқығы, өз пікірлерімен біріге алу құқығы, мемлекеттің өкілетті органдарына сайлау мен сайлану еркіндігі, т.б. жатады.

Зерттеулер қорытындысы бойынша, саясатқа қатысатын азаматтарды, партия және қоғамдық қозғалыс мүшелерін үш топқа бөлуге болады: 1) Саясатпен еркін және белсенді араласатындар. Олар әр деңгейде өздерінің қолдарынан келгенше іс-әрекет жасап отырады (25%); 2) Саясатты түсінуге ынталы. Бірақ әлі еркін іс-әрекетке бәра қоймағандар (57%); 3) Саясатта не болып жатқанын түсіну мүмкін емес дейтіндер, саясатқа араласудан өзін аулақ ұстайтындар (18%).

Бұдан көріп отырғанымыздай, Қазақстан азаматтарының басым көпшілігінің саяси еркіндігі жоғары (82%). Селкөс қарайтындары – 18%.

Азаматтық қоғам пайда болуы мен дамуының міндетті шарты азаматтардың жеке меншік негізіндегі экономикалық әлеуетін қамтамасыз ету болып табылады. Жеке меншік – демократиялық қоғамның аса маңызды институты. Жеке меншік институтын нығайту арқылы жүзеге асырылатын экономикалық еркіндік деңгейі саяси еркіндік деңгейін айқындайды.

Еліміздегі экономикалық еркіндіктің деңгейі өңірде ең жоғарысы болып отыр. Қазақстан бұрынғы кеңестік республикалардың ішінде алғашқы болып нарықты эконо-микалы ел ретінде танылды. Республиканың барлық әлемдік рейтингті іс жүзінде жылма-жыл жақсарып келеді. Бәсекелестікті ынталандыру мен экономика субъектілерінің тең құқығын қамтамасыз ету Қазақстанның көптеген әлеуметтік реформаларды табысты жүзеге асыруына мүмкіндік берді. Осының барлығының оң нәтижелері уақыт өткен сайын айқын сезіле түсуде. Адам дамуының индексі жөнінен еліміз бүгінде Азияның көптеген мемлекеттерін, оның ішінде Түркияны, Үндістанды, Иранды, Индонезияны, Қытайды артқа тастап үлгерді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасы Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзі. // Егемен Қазақстан. – 2007. – 18 мамыр.
2. Локк Д. Басқару туралы екі трактат. / Ауд. М.Ө. Иманбаева. –А.: Паритет, 2004. 280 б.
3. Сәрсенбаев Т. Қоғамның саяси жүйесі. / Саясаттануға кіріспе (бірінші бөлім). Алматы, 1994 жыл.

Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуына прокурорлық қалағалау

Арын Айжан

*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің магистрантты
Ғылыми әсетекіі: з.ғ.д., профессор Журсімбаев С.К.*

Еліміздің Негізгі Заңына сәйкес Конституцияның, адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының мызғымастығының кепіші болып Қазақстан Республикасының Президенті танылады. Қазақстан Республикасының Прокуратурасы Мемлекет Басшысына есеп беретін мемлекеттік орган ретінде оның функцияларын орындауға белсенді қатысады және заңдардың, Президент Жарлықтарының, өзге де нормативтік құқықтық актілердің нақты әрі біріншай қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асырады [1]. Құқық қорғау қызметін

Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тұмысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды. Республикадағы әрбір адам азамат ретінде қарастырылады, оның қадір-қасиеті мемлекетпен қорғалады [3]. Дәл осы себептен Республика Конституциясының 98 бабының 30-ы азаматтардың құқықтары мен міндеттеріне арналған. Жалпы алғанда біздің елімізде адамның құқықтарын қорғау үшін берік құқықтық база құрылған деп айтуға болады.

Адам құқықтарын тану және қорғау мемлекеттің ең маңызды міндеті болып табылады. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сот, прокуратура, адвокатура, Ішкі істер органдары, Ұлттық Қауіпсіздік органдары және бірқатар ведомстволар- әрқайсысы өз құзыреттерінің шегінде мемлекеттік қорғауды жүзеге асыруға бағытталған.

Қазіргі кезде адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қадағалау бүкіл прокуратура қызметінің негізгі бағыты болып табылады, сондықтан прокуратура органдарының құқық қорғау функцияларын нығайту міндеті бірінші орынға қойылады [2]. Тегіне, әлеуметтік, лауазымды және мүлкітік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, наанымына, тұрғылықты жеріне байланысты ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды [4].

Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» Заңында заңды тұлғалар мен мемлекеттің мүдделерінің, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қадағалау 4-тарауда бекітілген, прокуратура қызметкерлері мемлекеттік органдардың, ұйымдардың және олардың лауазымды тұлғаларының қызметіндегі заңдылықты қадағалауды жүзеге асыру кезінде осы тараудың нормаларын басшылыққа алады.

Қазақстан Республикасы Конституцияда адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын кепілді мемлекеттік қорғауды жариялай отырып, өзіне мемлекеттік билік органдары күшімен осы құқықтар мен бостандықтарды қорғау міндетін жүктейді [5].

Заңдылық орындалуын қадағалау бойынша прокурор өкілеттігінің екінші тобы айқындалған заң бұзушылықты және оған себепкер болған жағдайды жою және де заң бұзушылыққа кінәлі тұлғаларды жауапкершілікке тарту болып табылады [6].

Прокуратура республика аумағында заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің қолданылуына жоғары қадағалауды жүзеге асырушы

тіімді жүзеге асыру үшін прокуратура қызметкерлерінің міндетті түрде адам құқығы жайлы жалпы дүрыс көзқарастары болуы қажет және олар «адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары», «адам және азамат», «сақтау және қорғау», «конституциялық құқықтар» сияқты терминдер мен түсініктердің мағынасын түсінулері қажет.

Адам құқықтары көптеген ғасырлар бойы адамзаттың назарында болып келді. Сонау 1215 жылы Англияда қолдарында билігі бар адамдардың құзыреті мен әрекет бостандығын шектейтін «Еркіндіктің Ұлы Хартиясы» қабылданған. Бұл тарихи құжаттың 39-бабында адам құқығын қорғау үшін маңызды бар Ереже бекітілген. Осылайша, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау қажеттілігі идеясы шамамен 800 жыл бұрын жарияланған болатын.

Адам құқықтары мен бостандықтарын халықаралық реттеудің ерекше қажеттілігі Екінші Дүниежүзілік соғыс барысында туындады. 1945 жылдың 24 қазанында күшіне енген Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы адам құқығы бойынша мемлекеттердің ынтымақтастығының кең дамуының негізін қалаған халықаралық қатынастар тарихындағы ең алғашқы келісімшарт болып табылды. Бұған қоса ол мемлекеттерге қандай да бір кемсітушіліктерге жол бермей, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтауға заңдық міндеттеме жүктейді.

1948 жылы 10 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы адам құқықтарының Жалпыұлттық Декларациясын қабылдады, ол Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық Декларацияларының ішінде анағұрлым маңыздысы. Бүгінгі таңда Жалпыұлттық Декларация адам құқығы саласында XX-ғасырдың негізгі құжаты бола отырып, Біріккен Ұлттар Ұйымы мен оның органдарының бұл саладағы қызметінің құқықтық негізін құрайды. Осыдан бастап бұл күн бүкіл әлемде Адам құқықтарының күні ретінде атап өтіледі.

Өзінің құрылғанынан бастап Біріккен Ұлттар Ұйымы адам құқығы саласында 70-тен астам халықаралық құжаттар: декларациялар, ұсыныстар, конвенциялар және пәкітілер қабылдады. Осылайша, бүгінгі таңда адам құқықтары мен бостандықтары жалпнаөлемдік құндылықты құрайды [2].

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы алғаш рет адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын өзінің ең қымбат қазынасы ретінде жариялады, осылайша ол егеменді республиканың демократия принциптері мен жалпы адамдық құндылықтарды ұстанатындығын дәлелдеді. Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасында әрбір адамның жеке басының бостандығына құқығы бар. Адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды.

Әсіресе, мемлекеттік тәуелсіздік алғаннан бастап Қазақстанда қоршаған ортаны қорғау мәселесі өзекті мәселеге айналды. Ұлттық экономикамыздың қалыптасуы көмірсу қуат көздерін өндіру және сатуды белсендірумен байланысты жүзеге асты. Қазіргі уақытта Қазақстанда Каспий ауданы бойынша мұнайдың үлкен қоры бар, еліміз жыл сайын 1,3 миллион баррель өндіреді, соның ішіндегі бір миллионы экспортқа жіберіледі. Қазақстан территориясында ірі транснационалды корпорациялардан бастап ұсақ жеке компанияларға дейінгі мұнай компаниялары өте көп. Солардың ішіндегі «Қазмұнайгаз» ҰҚ, «Тенгисшевройл», CNPC-Ақтөбемұнайгаз, Қарашығанақ Петролеум Оперейтинг ет ірі компаниялар болып табылады. 2015 жылға дейін еліміздің үкіметі күніне баррель өндіруді 3,5 %-ға дейін жеткізуді жоспарлап отыр. Әрине, мұнай өндірудегі осындай қарқынды жұмыстар бізді қоршаған табиғатқа өзінің кері әсерін тигізеді. Техногенді әсер жалпылық сипат алады және атмосфераның, судың асты және су үсті қалыптың, ландшафттың өзгеруіне әсер етеді, ішкі жер асты тепе-теңдікті бұзатын геохимиялық және жылулық өзгерістерді тудырады.

Мұнай өндіруші компаниялар мен қазақ халқының қызығушылықтарының тоғысуы табиғи ресурстарға деген құқықты, құқықтық актілерді нормаларды жүзеге асыруды көздейді. Бұл құқықтық актілер 2000 жылы біздің еліміз келісімшартқа бекіткен Орхус мағұлымдасында бекітілген қоршаған ортаға құқық нормасында көрсетілген.

Мұнай өндіруші компаниялар мен қазақ халқының экологиялық құқық саласы бойынша қарым-қатынастары әлі де болса жеткілікті емес және екі жақтың толықтай қанағаттану мүмкіндігін жоққа шығаруға болады.

Мысал ретінде, 2003 жылғы Каспий теңізі бойынша Шеңберлі (Рамочная) конвенция мәтінін алуға болады. Бұл конвенция әрбір қазақстандықтың өмір сүру қызығушылығы мен денсаулығына қатысты мәселелерді тікелей көтергенмен, қоғамның ақпаратқа деген қол жетімділігі құқығының ескермейді, ақпараттың мемлекеттік жабық сипатта екендігін көрсетеді.

Біз қазақстандықтар таза табиғи ортаға деген құқығымызды белсенді қорғауымыз қажет және бұл мемлекеттік деңгейде емес, азаматтық деңгейде көрініс беруі қажет. Бұл жерде барлық мұнай өндіруші шет елдік және жергілікті компаниялардың экологиялық құқық нормаларын сақтауға қатысты белсенді азаматтық позицияның болуын атап өту қажет. Бұл жерде тек қана экологиялық ұйымдар мен партия белсенділерінің қатысуымен шектеліп қалмайтын ағартушылық, жарнамалық жұмыстар маңызды.

бірыңғай орталықтандырылған орган болып табылады, сондықтан оның адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға мол мүмкіндігі бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл 30 тамыз.
- 2 С.К.Журеймбаев «Прокурорский надзор в Казахстане»// Издательская компания «НАС». 2004.- С.132-145.
- 3 А.Хамзин, Ж.Хамзина «Конституционные социальные права граждан: вопросы их реализации в законодательстве и правоприменительной практике Казахстана» // Заңгер.-2010.-№ 8 (109).- С.31-36.
- 4 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген.
- 5 Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы» Заңы, 1995 жыл 21 желтоқсан.
- 6 М.С.Нәрікбаев, Ғ.Қ.Өтебаев, М.М.Алиев «Қазақстан Республикасындағы прокурорлық қадағалау» // Астана.-2005.- 154-169 б.

Қазақстандағы мұнай өндіретін компаниялардың экологиялық қауіпсіздік саласындағы қызметі

Ескельды Иксан

Каспий Қоғамдық Университеті

Ғылыми эстетикі: асс.проф Асанова С.А.

Қазіргі заманауи әлемде адам құқығы мән-мағынасы кеңейе түсуде. Адамның жеке тұлғасының тәуелсіздігін айқындайтын дәстүрлі категориялармен қатар, жаңа категориялар да пайда болды, солардың қатарына адамның қоршаған орта тазалығына деген құқығын жаққызуға болады. Бұл категорияның пайда болуы жандық сипат алған экологиялық мәселелердің шиеленісуімен байланысты адамның қоршаған ортаны зиян келтіруден қорғау мәселелерін кеңейтетін және нақтылайтын бірқатар заңды актілердің жасалуына әсер етті.

Ең алғаш бұл қағида 1972 жылы Стокгольмде экологиялық мәселе және адамның «өзіне лайықты, жарқын қоршаған ортада өмір сүру» құқығы сұрақтары қарастырылған, адамды қоршаған орта мәселелері бойынша мағұлымдамада (декларацияда) қалыптасқан еді. Көпшілік қоғам үшін қоршаған ортаны жағдайы туралы ақпараттың жетімді болуы – бұл құқықтық құжаттардың маңызды аспектісі болып отыр.